

038 Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad

Vooraf

In januari 1927 verschijnen - bijna gelijktijdig - een Nederlandse en een Franse tekst van Mondriaan. De teksten verschijnen niet alleen tegelijk, ook de titels zijn bijna gelijk: *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* en *Le Home - La Rue - La Cité*.

De tekst *Le Home - La Rue - La Cité* verschijnt in het laatste nummer van *Vouloir*, een tijdschrift met als ondertitel: 'Revue mensuelle d'esthétique Néo-Plastique'¹. *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* verschijnt in eerste nummer (januari 1927) van het tijdschrift *Internationale revue i10*.

De hoofdredacteur van *Internationale revue i10* is Arthur Müller Lehning². In de eerste alinea van het eerste nummer formuleert Lehning de doelstelling van het tijdschrift: 'De Internationale Revue i10 wil een orgaan zijn van alle uitingen van den modernen geest, een documentatie van de nieuwe stromingen in kunst en wetenschap, philosophie en sociologie.' Het tijdschrift *i10* zal tot juli 1929 blijven bestaan.

Bron

Slechts één bron is bekend van de tekst *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*, namelijk de publicatie in het tijdschrift *i10*³.

Een manuscript of typoscript is niet gevonden; het archief van het tijdschrift *i10* is tijdens de tweede wereldoorlog verdwenen. Arthur Lehning zegt hierover in een interview (1984): '[...] ik ben dus niet meer in het bezit van Mondriaans manuscripten noch van zijn brieven uit de periode van *i10*.'⁴

Aangezien het oorspronkelijke manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan of de tekst van Mondriaan redactionele wijzigingen heeft ondergaan. We kwalificeren deze bron als 'geautoriseerd, maar met twijfel over de redactie'.

Een gepubliceerde tekst beschouwen als voltooid.

Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad vormt een zogenoemde dubbele presentatie met [039] *Le Home - La Rue - La Cité*.

Basistekst en leestekst

Als basis voor de hier gepresenteerde leestekst is de publicatie van *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* in *i10* gebruikt. De samenvattingen in het Frans, Duits en Engels, die de publicatie vergezellen, zijn in de leestekst achterwege gelaten.

Titel

De titel van de publicatie is ook de titel van de leestekst: *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*.

Datering en ondertekening

Mondriaan heeft *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* onderaan gedateerd: 'Parijs, 1926.' Een brief aan zijn vriend Bob Oud⁵ (20 december 1926) doet vermoeden dat Mondriaan in december 1926 de laatste hand heeft gelegd aan *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*: 'Ik heb er veel [schilderijen] tegelijk onderhanden omdat ze telkens een tijdje moeten drogen en dan daartusschen in maakte ik [...] mijn opstellen voor [...] 't Hollandsche blad.'⁶ Door de inhoud en datering van deze brief concluderen we dat de datering van de leestekst is: december 1926⁷.

De tekst is niet ondertekend, maar in de publicatie staat boven de titel: 'Piet Mondriaan'.

Ontstaan en publicatie

Op 22 mei 1926 schrijft Mondriaan aan de architect Bob Oud dat hij plannen heeft voor een artikel in het nieuwe tijdschrift *i10*: 'Beste Bob, dank voor je brief. Wat dat blad van Müller Lehning betreft, het lijkt me een mooi idee. M.L. is anarchist [...].'⁷ Wordt geen uitsluitend kunstblad, en dat is

¹ Tekst 039.

² Arthur Müller-Lehning (1899-2000), publicist en hoofdredacteur *i10*.

³ *Internationale revue i10* 1, no. 1 (januari 1927): 12-18.

⁴ Y.-A. Bois. *Arthur Lehning en Mondriaan. Hun vriendschap en correspondentie*. Amsterdam, 1984: 19.

⁵ J.J.P. (Bob) Oud (1890-1963), Nederlands architect.

⁶ Vindplaats brieven aan Oud: RKD-MCP - 63.

⁷ Mondriaan woont in December 1926 in Parijs, 26 Rue du Départ.

goed. Ik zelf ben van plan over het Neo Plast. in de maatschappij te gaan schrijven 't geen ik allang van plan was. Het menschzijn is № een en dan komt de kunst (of geen 'Kunst') van zelf, heh. [...] M.L. wil (evenals ik) langs gedachtenweg een zuivere maatschappij helpen opbouwen.'

Zeven maanden later - 20 december 1926 - laat Mondriaan de architect weten: 'Ik heb er veel tegelijk onderhanden omdat ze telkens een tijdje moeten drogen en dan daartusschen in maakte ik dan b.v. die maquette, mijn opstellen voor Vouloir, Cahiers d'Art en 't Hollandsche blad.' Met 'die maquette' bedoelt Mondriaan waarschijnlijk de maquette voor het decor van het toneelstuk van zijn vriend Michel Seuphor: 'L'Éphémère est éternel'⁸. Met het opstel voor *Vouloir* bedoelt Mondriaan òf [040] [*Principes généraux du Neo-plasticisme*] òf [039] *Le Home - La Rue - La Cité*; met mijn opstel voor 't Hollandsche blad (*i10*) bedoelt hij [038] *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*, en met het opstel voor 'Cahiers d'Art' [037] *L'expression plastique nouvelle dans la peinture*.

Mondriaan heeft naar alle waarschijnlijkheid tegelijk aan een Nederlandse versie (*Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*) en een Franse (*Le Home - La Rue - La Cité*) gewerkt, getuige de brief van 20 december 1926 aan Bob Oud.

Een jaar later - 25 januari 1928 - schrijft Mondriaan aan de Amerikaanse Katherine Dreier⁹ dat het artikel *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* het eerste gedeelte is van een boekje: 'Je suis entrain d'écrire un petit livre: critique, esthetique, philosophie un peu. La première partie est parue dans une revue hollandaise, i 10.' Mondriaan bedoelt met 'un petit livre' waarschijnlijk [056] *L'art nouveau - la vie nouvelle*. De tekst van *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* komt echter niet voor in *L'art nouveau - la vie nouvelle*.

De redactie van *i10* heeft bij *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* drie samenvattingen geplaatst in het Frans, Duits en Engels¹⁰.

Afbeeldingen

De publicatie van *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* gaat vergezeld van een foto van Mondriaans atelier met de tekst: 'P. Mondriaan. Atelier van den schilder' en een afbeelding van een schilderij met de tekst: 'P.Mondriaan. "Schilderij" (Compositie in lijn en kleur) 1925'¹¹.

Reacties van tijdgenoten

Eén reactie is er geweest op *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*. In het julinumnummer van *i10* (1927) verschijnt een artikel van Peter Alma¹², met als titel *Kunst en samenleving*¹³. Op de laatste bladzijde van zijn artikel levert Alma kritiek op een zin uit Mondriaans *Neo-plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*: 'Het is daarom verkeerd, wanneer Mondriaan in zijn artikel 'Huis, straat, stad', schrijvende over de abstracte kunst en hare mogelijkheden het volgende zegt: "Met een beetje goeden wil zal het niet zoo onmogelijk zijn een aardsch paradijs te scheppen".' Alma vindt deze gedachtegang van Mondriaan onjuist en vervolgt: 'Niet de kunst bepaalt de ontwikkeling van onze maatschappij, maar de maatschappelijke ontwikkeling wordt in de eerste plaats bepaald door de economische verhoudingen.'

Het dagblad *Het Vaderland* wijdt in haar beschouwing over het nieuwe tijdschrift *Internationale revue i10* slechts een kort zinnetje aan het artikel van Mondriaan: 'Mondriaan mijmert over Woning, Stad en Straat, die één moeten worden.'¹⁴

Vermelde personen

In *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* citeert Mondriaan tweemaal de Italiaanse futurist Filippo Marinetti¹⁵. Allereerst geeft Mondriaan een vertaling van een aantal zinnen uit een artikel van Marinetti: 'Vive l'Inégalisme. Augmentez les Inégalités humaines. Déchaînez, partout et exaspérez, l'originalité individuelle'. De aangehaalde tekst staat in Marinetti's artikel 'L'Inégalisme' in het tijdschrift

⁸ CRII: 326-327, B178.

Michel Seuphor (pseud. van Fernant Berckelaers) (1901- 1999), Belgisch/Frans kunstenaar, biograaf van Mondriaan.

⁹ Katherine Dreier (1877-1952), Amerikaans kunstenaars en verzamelaar.

¹⁰ Digital Appendix: Supplements 038 – Redactionele samenvattingen in *i10* – januari 1927.

¹¹ CRII: 318, B165 (Tableau No.1: Lozenge with Three Lines and Blue, Gray, and Yellow, 1925).

¹² Peter Alma (1886-1969), Nederlands kunstenaar.

¹³ P. Alma. 'Kunst en samenleving'. *i10* 1, no. 7, 1927: 241-244.

¹⁴ *Het Vaderland* (26 januari 1927): Avondblad B 1.

¹⁵ Filippo Tomasso Marinetti (1876-1944), oprichter en voorman van het Italiaans Futurisme.

*Noi*¹⁶. Dit nummer van *Noi* - samen met twee andere - kreeg Mondriaan begin 1924 toegezonden¹⁷. Mondriaan heeft dit citaat ook gebruikt in zijn tekst [026] *A bas l'harmonie traditionnelle*.

Verderop in *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* geeft Mondriaan een vertaling van een aantal zinnen uit Marinetti's boek *Les Mots en liberté futuristes*, één van de weinige boeken die Mondriaan tot aan zijn dood bewaarde. Overigens schreef Filippo Marinetti een opdracht in Mondriaans exemplaar¹⁸.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'¹⁹. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abstrabeeren, beeldingsmiddel, dénaturaliseering, evenwichtige tegenstelling, exacte beelding van het kosmisch evenwicht, gelijkwaardigheid van de beeldingsmiddelen, lyrische uitdrukking, Neo-Plasticisme, nieuwe tijdgeest, onveranderlijk evenwicht, opheffende tegenstelling, rechtboekige stand, tegenstellende tweedheid, universeel, (het) universele, verhouding van afmeting, verhouding van stand, zuivere abstracte beelding, zuiver beeldende (uitdrukking), zuivere schoonheid, zuivere verhouding.*

Bijzondere woorden

In de leestekst staat een woord dat niet zo bekend is: 'maquilleeren'. Het woord komt niet voor in de Woordenlijst der Nederlandsche Taal²⁰. Mondriaan gebruikt hier een Frans woord en vermoedelijk bedoelt hij met 'maquilleeren': het gezicht opmaken.

Overige opmerkingen

Hoewel *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* en *Le Home - La Rue - La Cité* - wat de tekst betreft - elkaar op de voet volgen, is er een opmerkelijke verschil.

Het verschil heeft te maken met het aantal Neoplastische wetten dat in beide teksten wordt genoemd. De Nederlandse tekst telt 6 Neoplastische wetten ('Ziehier zes neo-plastische wetten') en het Franse artikel 5 ('Voilà cinq lois néo-plasticiennes.') De laatste 'Nederlandse' wet: 'Natuurlijke herhaling (de symmetrie) moet uitgesloten worden.', komt niet voor in het Franse artikel²¹.

Opmerkelijk is de Italiaanse vertaling in *Tutti gli scritti*²². Deze vertaling geeft zes Neoplastische wetten volgens de Nederlandse versie. Vermoedelijk is de vertaling toch vanaf *Le Home - La Rue - La Cité* gemaakt, getuige de titel *Casa - strada - città*. Hoe de zesde wet in de tekst komt, laat de vertaler ons niet weten.

Overigens worden in *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* twee wetten voor architectuur genoemd, in de Franse tekst drie. Maar bij nadere beschouwing blijkt de derde wet ook in de Nederlandse tekst te staan, alleen ontbreekt in de publicatie het cijfer '3' voor de derde wet.

Wat betreft de stijl van deze tekst is het opmerkelijk dat Mondriaan sommige gedeelten in de 'ik-vorm' schrijft. Afgezien van zijn autobiografische teksten en de dialogen komt de ik-vorm niet voor in zijn beschouwende teksten.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Op 22 mei 1926 schrijft Mondriaan aan Oud dat hij plannen heeft voor een artikel in het blad van Müller (*i* 10) en op 20 december 1926 laat hij Oud weten, dat hij 'opstellen maakte voor Vouloir, Cahiers d'Art en 't Hollandsche blad'. Op grond van deze gegevens heeft hij waarschijnlijk - met tussenpozen - van mei tot december 1926 gewerkt aan de tekst *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* en aan de vertaling ervan *Le Home - La Rue - La Cité*. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1926 vijftien schilderijen vervaardigd: B167-B181²³. Hij zal tijdens de periode van het schrijven aan [*Principes généraux du Neo-plasticisme*] met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁶ *Noi*, Anno I Serie II no. 5 (augustus 1923): 1-2.

¹⁷ Zie toelichting tekst 026.

¹⁸ Holtzman Deposit: Box 4, Personal Documents.

¹⁹ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

²⁰ M. de Vries en L.A. te Winkel. *Woordenlijst voor de spelling der Nederlandsche Taal*, 1893.

²¹ Overigens noemt Mondriaan in 040 [*Principes généraux du Néo-Plasticisme*] 6 Neoplastische wetten.

²² H. Holtzman (ed.). *Piet Mondrian. Tutti gli scritti*. Milano, 1975: 229-236.

²³ CRII: 320-328.

